

УКРАЇНА

(19) UA (11) 38712 (13) U

(51) МПК (2006)

G01N 27/30

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИДЕРЖАВНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІОПИС
ДО ПАТЕНТУ
НА КОРИСНУ МОДЕЛЬвидається під
відповідальність
власника
патенту

(54) ХІМІЧНИЙ СЕНСОР ДЛЯ ВИМІРЮВАННЯ АКТИВНОСТІ ІОНІВ ТЕТРАФТОРБОРАТУ У РОЗЧИНІ

1

2

(21) u200807739

(22) 06.06.2008

(24) 12.01.2009

(46) 12.01.2009, Бюл.№ 1, 2009 р.

(72) СТУДЕНЯК ЯРОСЛАВ ІВАНОВИЧ, UA, ФЕР-
ШАЛ МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ, UA, ЗИМОМРЯ ІВАН
ІВАНОВИЧ, UA(73) ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИ-
ТЕТ", UA(57) Хімічний сенсор для вимірювання активності
іонів тетрафторборату у розчині, який включає
використання для виготовлення чутливого елеме-нта сенсора електроактивної речовини - іонного
асоціату тетрафторборат-іону з органічною осно-
вою в композиті з низьколетким органічним роз-
чинником-пластифікатором та полімерним матері-
алом, який **відрізняється** тим, що як
електроактивну речовину використовують іон-
ний асоціат2-(N-етилкарбазол-3)-етиніл-1,3,3-триметил-3Н-
індолій тетрафторборат (ЕКТІ) з наступним спів-
відношенням компонентів:

ЕКТІ	0,5-8%
пластифікатор	44-77%
полімерний матеріал	решта.

Корисна модель відноситься до аналітичної
хімії, а саме до пристроїв потенціометричного ви-
значення тетрафторборату у розчині.

Однією із важливих аналітичних форм бору є
тетрафторборат-іон. який утворюється із бор-
вміщуючих матеріалів при дії на них кислих фто-
ридних розчинів. Аніон тетрафторборату широко
поширений у технології - гальванічних виробницт-
вах, синтетичних органічних та неорганічних пре-
паратах [1-4].

Па основі систем, що утворюються при взає-
модії тетрафторборат-іонів та органічних реагентів
катіонного характеру розроблено ряд екстракцій-
но-фотометричних [3] та іонометричних методів
визначення домішок бору [1, 3, 4-15]. Відомі коме-
рційно доступні тетрафторборат-селективні елект-
роди (сенсори) які використовуються для визна-
чення концентрації (активності) тетрафторборат
іонів у розчинах [1, 3, 5-15].

Близьким до розробленого за складом іонсе-
лективної мембрани та принципом роботи є хіміч-
ний сенсор, який включає використання для виго-
товлення чутливого елементу сенсора
електроактивної речовини тетраоктиламоній

тетрафторборату з органічною основою в компо-
зиті з низьколетким органічним розчинником - пла-
стифікатором та полімерним матеріалом [1]. Ос-
новними недоліками описаного тетрафторборат-
чутливого сенсора є обмежене використання в
кислих (pH<2) розчинах та досить низька селек-
тивність до ряду аніонів. Коефіцієнти потенціометри-
чної селективності відносно катіонів металів та
фторокомплексних іонів не вказані, що не дає мо-
жливості використання електроду для аналізу ряду
об'єктів і викликає необхідність проведення додат-
кових досліджень та ускладнення процесу пробо-
підготовки.

Природа електроактивної речовини є ви-
значальним фактором, який визначає основні мет-
рологічні характеристики сенсора. Завданням ви-
находу є розробка тетрафторборат-селективного
хімічного сенсора, що володіє кращою селективні-
стю та іншими аналітичними і метрологічними ха-
рактеристиками в порівнянні із прототипом.

Поставлене завдання досягається таким чи-
ном, що згідно хімічного сенсора для вимірювання
активності іонів тетрафторборату у розчині, який
включає використання для виготовлення чутливо-

(13) U

(11) 38712

(19) UA

го елементу сенсора електроактивної речовини - іонного асоціату тетрафтороборат-іону з органічною основою в композиті з низьколетким органічним розчинником - пластифікатором та полімерним матеріалом, який відрізняється тим, що в якості електроактивної речовини використовують іонний асоціат 2-(N-етилкарбазол-3)-етініл-1,3,3-триметил-3Н-індолій тетрафтороборат (ЕКТИ) та наступним співвідношенням компонентів:

ЕКТИ	0,5-8%
пластифікатор	44-77%
полімерний матеріал	решта.

В якості полімерних матеріалів придатні до використання вінілові та силіконові полімери, композити вуглецю та інші зв'язуючі матеріали; як пластифікатори - етери фталевої та фосфорної кислот, галоген-похідні нафталіну, о-нітрофенілоктиловий етер (ОНФОЕ) та інші промислові пластифікатори.

За умови використання таких матеріалів досягається стабільність роботи сенсора протягом тривалого часу (більше року), чутливість складає $54 \pm 2 \text{ мВ/рC}_{\text{BF}_4}$, межа виявлення $5 \times 10^{-6} \text{ моль/дм}^3$, інтервал кислотності середовища придатний для використання сенсору складає від 6M H_2SO_4 до $\text{pH}=8$. При цьому досягається на порядок вища селективність стосовно поширених аніонів (NO_3^- , Cl^- , Br^- , SO_4^{2-}). Сенсор володіє високою селективністю стосовно багатьох інших речовин іонного та молекулярного характеру (таблиця 5), кращими

аналітичними і метрологічними характеристиками, основні з яких наведено в таблиці 6.

Приклад

Виготовлення хімічного сенсора. 10мг іонного асоціату 2-(N-етилкарбазол-3)-етініл-1,3,3-триметил-3Н-індолій тетрафтороборату ретельно перемішують з 100мг полівінілхлориду та 200мг пластифікатора- о-нітрофенілоктилового етеру в керамічному тиглі. Отриману суміш розчиняють в 3мл тетрагідрофурану і вливають в скляне кільце ($d=25\text{мм}$) приклеєне до скляної поверхні, накривають фільтрувальним папером, та залишають до повного висихання на одну добу при кімнатній температурі. З отриманої еластичної мембрани за допомогою коркорізу з діаметром 10мм вирізають диск який приклеюють до торця ПВХ корпусу для іон-селективних електродів. Отриману таким чином трубку з мембраною заповнюють внутрішнім розчином і використовують в якості хімічного сенсора.

Нижче приведено експериментальні дані (табл.1-5), які доказують суттєвість концентрацій іонного асоціату в складі матеріалу, пластифікатора (ОНФОЕ) та інших факторів, на прикладі сенсора на основі 2-(N-етилкарбазол-3)-етініл-1,3,3-триметил-3Н-індолій тетрафтороборату в складі полівінілхлориду пластифікованого о-нітрофенілоктиловим ефіром.

Таблиця 1

Вплив концентрації тетрафтороборат-іонів у розчині ($\text{C}(\text{BF}_4^-)$) на значення потенціалу хімічного сенсора E

$\text{C}(\text{BF}_4^-)$, моль/л	10^{-1}	10^{-2}	10^{-3}	10^{-4}	10^{-5}	10^{-6}	10^{-7}
E, мВ	-24	50	106	160	212	230	235

Таблиця 2

Вплив концентрації іонного асоціату в складі мембрани ($\text{C}_{\text{ЕКТИ}}$, %) на чутливість хімічного сенсора ($\Delta\text{E/рC}$)

$\text{C}_{\text{ЕКТИ}}$, %	0	0,5	1,2	3	5,2	8,6
$\Delta\text{E/рC}$, мВ/декаду	1,7	40	53	55	54	55

Таблиця 3

Вплив концентрації пластифікатора ($\text{C}_{\text{ОНФОЕ}}$, %) на чутливість хімічного сенсора

$\text{C}_{\text{ОНФОЕ}}$, %	0	22	44	64	77
$\Delta\text{E/рC}$, мВ/декаду	5	-19	52	55	56

Таблиця 4

Вплив кислотності середовища (pH) на значення потенціалу хімічного сенсора. ($\text{C}(\text{BF}_4^-)=10^{-3} \text{ моль/л}$)

pH	0	1	2	3	4	5	6	8	10
E, мВ	62	93	105	106	106	106	108	85	29

Таблиця 5

Логарифмічні коефіцієнти селективності ($\log K^{\text{pot}}_{(\text{BF}_4^-/\text{X})}$) розробленого BF_4^- потенціометричного хімічного сенсора та його аналогів

$\log K^{\text{pot}}_{(\text{BF}_4^-/\text{X})}$	Хімічний сенсор		
	Аналог [15]	Прототип [1]	Розроблений хімічний сенсор
SCN^-		-0,33	0,1
I^-	1,16	-0,35	-0,5
BrO_3^-	-3,61	-	-1,4
ClO_3^-	-	-0,88	-2,4
NO_3^-	-2,85	-1,56	-2,5
NO_2^-	-	-2,22	-2,5
Br^-	-2,74	-2,07	-3,1
{ЕДТА} $^-$	-	-	<-3,2
HCO_3^-	-	-	-3,6
Cl^-	-2,85	-2,81	-3,8
F^-	-2,96	-2,81	-3,9
$\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$	-3,25	-	-4,0
CH_3COO^-	-2,88	-	-4,1
{аскорбінова кислота} $^-$	-	-	<-4,1
$\text{S}_2\text{O}_3^{2-}$	-2,82	-	-4,3
{Цитрат} $^-$	-	-	<-4,5
H_2PO_4^-	-2,65	-	<-5
SO_4^{2-}	-3,08	-4,34	<-5
Тіосечовина*	-	-	-3,5
H_3BO_3^*	-	-	-3,6
Манніт*	-	-	<-4,1
Гліцерол*	-	-	<-4,2
VO_3^-	-	-	-2,0
WO_4^{2-}	-	-	-3,6
MoO_4^{2-}	-	-	-4,2
$[\text{TiF}_6]^{2-}$	-	-	-4,0
$[\text{SiF}_6]^{2-}$	-	-	-4,1
$[\text{AlF}_4]^-$	-	-	-4,3
$[\text{ZrF}_6]^{2-}$	-	-	<-4,3
$[\text{FeF}_4]^-$	-	-	<-4,3
$[\text{SbF}_4]^{2-}$	-	-	-4,4
$[\text{SnF}_6]^{2-}$	-	-	-4,5
{Цетилпіридиній} $^+$	-	-	-2,6
Mg^{2+}		-	-4,4
Ca^{2+}	-	-	<4,5
Pb^{2+}	-3,23		<-4,5
$\text{Ni}^{2+}, \text{Cd}^{2+}$	-3,16	-	<-4,5
Cu^{2+}	-2,55	-	<-4,5
Zn^{2+}	-2,25	-	<-4,5
$\text{Na}^+, \text{NH}_4^+$	-	-	<-5

* розраховано з припущенням про однозарядний характер сполуки

Таблиця 6

Основні аналітичні та метрологічні характеристики розробленого сенсора

1	Чутливість $\Delta E/pC$, мВ/декаду	54 ± 2
2	Межа виявлення BF_4^- , моль/л	5×10^{-6}
3	Діапазон лінійності і раціонального графіка моль/л	$2 \times 10^{-5} - 1$
4	Час відгуку, секунди	5-30
5	Дрейф потенціалу, мВ/добу	<2

6	Час життя сенсора, роки	>1
7	Оптимальна кислотність	pH 1-6 (до 6M H ₂ SO ₄ при аналогічній кислотності градуваль- ник розчинів)
8	Інтервал температур експлуатації, °C	0÷70 (при відповідній термокомпенсації)
9	Допустима іонна сила розчину до концентрації солей, моль/л	6
10	Селективність, логарифм коефіцієнтів селективності (log K ^{pot} _{ij})	-3,5÷-7 (для більшості неорганічних іонів)
11	Сходимість результатів Sr (pC=4, n=10 P=0,95)	0,045
12	Відтворюваність результатів Sr (n=30, P=0,95)	0,15 (отримана при вимірюваннях протягом місяця, на 2-х електродах, на 2-х приладах (pH-150 та И-130), двома виконавцями в 2-х лабораторіях)

Із досліджених більше 50 сторонніх речовин (іонного та молекулярного характеру) значний вплив на поведінку сенсора проявили тільки іони ClO₄⁻, ReO₄⁻, TaF₆⁻ та {додецилсульфат}⁻, коефіцієнти селективності по відношенню до яких лежать близько 1. Проте, такі аніони практично відсутні у більшості об'єктів аналізу.

Для експериментальної перевірки та ілюстрації можливостей сенсора проведено дослідження кінетики утворення тетрафторборат-іонів шляхом взаємодії борної кислоти з фторид іонами в кислих розчинах.

В розчин фториду амонію у сульфатній кислоті в поліетиленовому стаканчику занурюють потенці-

ометричний сенсор (мембранний електрод), приєднаний до відповідного гнізда високоомного мілівольтметра (до іншого гнізда приєднаний хлорсрібний електрод порівняння сполучений із досліджуваним розчином через сольовий мостик) і вимірюють покази потенціалу (реєстрація самописцем), через 1-2 хвилини до розчину вводять порцію борної кислоти і записують кінетичну криву утворення тетрафторборату. Як приклад, за умов (V = 25мл, C_{H₂SO₄} = 1моль/л, C_{NH₄F} = 0,1моль/л, вихідна концентрація борної кислоти рівна 10⁻³моль/л (0,5мл 5·10⁻³М) отримана залежність приведена в таблиці 7.

Таблиця 7

Кінетика утворення тетрафторборат іону з борної кислоти та кислого фторидного розчину

t, c	0	20	30	60	120	300	600	900	3000
E, мВ	160	125	106	92	76	65	60	60	60

Де t - час у секундах, E - потенціал сенсора у мВ.

Вихід тетрафторборату перевіряли методом добавок стандартного розчину (після досягнення рівноваги-одержання постійного потенціалу), а також за результатами аналізу модельних сумішей стандартних розчинів та сторонніх речовин.

Розроблений хімічний сенсор для вимірювання активності іонів тетрафторборату у розчині володіє кращими експлуатаційними характеристиками в порівнянні з прототипом, що полягає у можливості його використання для визначення активності іонів тетрафторборату у сильно кислих розчинах та в присутності багатьох сторонніх речовин, характеризується довшим терміном експлуатації і меншим часом відгуку.

Хімічний сенсор може бути використаний у заводських, науково-дослідних, хіміко-аналітичних лабораторіях.

Джерела інформації:

1. Perez-Olmos R., Etchebarria B., Ruiz M.P. Construction and evaluation of teli-aluoroborate selective electrodes. Application to plating baths

analysis // Frezenius J. Anal. Chem. - 1994. - V. 348. - P.341-345 – Прототип.

2. Wilde H.E. Potentiometric determination of boron in aluminium oxide-boron carbide using an specific electrode // Anal. Chem. - 1973. - V. 45. - №8. P.1526-1528.

3. Ілемодрук А.А., Каралова З.К. Аналітичеськая химия бора / Серия "Аналитическая химия элементов". - М.: Наука. - 1964. - 277с.

4. Borovski E.S., Ragoizha G.E., Voitovich A.I., Rakhmanko H.M., Gulevich A.I. Potentiometric determination of boron in borophosphosilicate glasses // Indust. Lab. 1991. - V. 57. - P.683-685.

5. Carlson R.M., Paul J.L. Potentiometric determination of boron in agricultural samples // Soil Sci. - 1969. - V. 108. - P.266-272.

6. Xiao-Bing Zhang, Can-Cheng Guo, Li-Xin Jian, Guo-Li Shen, Ru-Qin Yu. Fluoroborate ion sensitive PVC membrane electrode based on chloro[tetra(m-amino-phenyl)porphinato]-manganese as neutral carrier // Anal. Chim. Ada. - 2000. - V. 419. - P.227-233.

7. Wood J., Nicholson K. Boron determination in water by ion-selective electrode // *Environment International*. - 1995. - №2. - P.237-243

8. Carlson R.M., Paul J.L. Potentiometric determination of boron as tetrafluoroborate // *Anal. Chem.* - 1968. - V. 40. - P.1292-1295.

9. Dolaberidze L.D., Zhgenti K.A., Chkhetiani N.A., Dzhaliashvili A.G. Ionometric determination of boron in rocks and ores // *Indust. Lab.* - 1989. V.55. - P.31-32.

10. Imalo T., Yoshizuka T., Ishibashi N. Potentiometric flow-injection determination of boron by using a flow-through tetrafluoroborate ion-selective poly (vinyl chloride) membrane electrode // *Anal. Chim. Acta.* - 1990. V.233. P.139-141

11. Справочное руководство по применению ионоселективных электродов: Пер. с англ. - М: Мир, 1986. - 231с.

12. Wilde H.E. Potentiometric determination of boron in aluminium oxide-boron carbide using an specific electrode // *Anal. Chem.* - 1973. V.45. №8. - P.1526-1528.

13. Gulens J., Paul K. Lesson. Direct ion-selective electrode determination of micromolar boron as tetrafluoroborate // *Anal. Chem.* - 1980. - V.52. P.2235-2237.

14. Лакшминараянах Н. Мембранные электроды / Пер. с англ. Л.: Химия, 1979. - 430с.

15. Saad S.M Hassan, M.A.F. Elmosalami. A new tetrafluoroborate liquid membrane electrode for selective determination of boron // *Frezenius Z. Anal. Chem.* 1986. - №325. - P.178-180.